

Sait Çetinođlu: Kuzey Mezopotamyada Hıristiyan katliamı

Posted on 24/07/2018

Ülkemizde daha çok TTK başkanı Yusuf Halaçođlu ile yaptığı tartışmalarla tanınan ünlü araştırmacı David Gaunt'un, gerek yabancı arşivlerde gerekse Genelkurmay arşivlerinde yaptığı incelemeler ve bunları sözlü tarih çalışmaları ile desteklenen 1.Savaş sırasında kuzey mezopotamya'da yapılan katliamlar ve etnik temizliklerle ilgili kapsamlı inceleme kitabının (1) yayınlanması dönemin karanlık ilişkilerine ışık tutması bakımından son derece önemli olduğu gibi bu gün bölgede yaşananların anlaşılması bakımından da aynı derecede önem taşımaktadır. 700 sahifelik bu dev eser dönemin karanlık noktalarını ve karanlık ilişkilerini aydınlatmaktadır. Gaunt'un ayıklanmadan sunduğu belgeler ve bilgilerle dönemin tarihi yeniden yazılmayı/ya da gözden geçirilmesini beklemektedir.

Eserde soykırımın önemli aktörlerinin tarihsel resmi geçidini izlemekteyiz: Talat, İsmet (İnönü), Emir Bedirhan, Simko Ađa, Dr. Reşid, Kasaplar taburu kumandanı Enver'in eniştesi vali Cevdet, Enver'in amcası Halil Paşa, Konsolos yardımcısı ve Teşkilat-ı Mahsusa çeteleri komutanı, Hitler'in 1933 yılında ünlü Münih Birahane ayaklanması sırasında yaşamını yitiren Scheubner- Richter, Teşkilat-ı Mahsusa'nın efsane komutanı Ömer Naci, Kazım (Karabekir), Venezuelalı paralı asker Nogales, meclis-i mebusandan Matladan geçmiş Zülfü (Tiğrel) ve Feyzi Bey (Pirinçciođlu), Feyzi'nin kuzeni Sıdkı Efendi, El-Hamsin müfrezeleri komutanı ve kuvay-i milliyecilerden milis komutanı Cemilpaşazade Mustafa, Bitlisli Nuri...

Savaş döneminde gerek Osmanlı toprakları içinde bulunan Kuzey mezopotamyada gerekse Osmalıların işgal ettiği İran Azarbeycanında (Güney Azarbeycan-Hoy, Salamas, Urmiye, Tebriz) Hıristiyanlara yönelik katliamları ve kötü muamelelerini ve bu eylemler sırasında bölgedeki yerleşim birimlerini Hıristiyanlarla birlikte paylaşan Kürtlerin tavırlarını arşiv

belgelerini, günlükleri ve sözlü tarih anlatımlarını karşılaştırarak göz önüne sermektedir.

Yenilgi ile çıktıkları 1. Savaşta, emperyal özlemleri canlanan İTC'nin işgal ettiği bölgelerde Hıristiyanlara yönelik ölümcül planlarını uygulamakta tereddüt etmemişlerdir. Bu katliamların baş aktörleri olarak da Enver'in akrabaları Halil Paşa ve Cevdet Bey başı çekmektedir.

Gaunt'un bu son derece titiz çalışmasında Ermeni Soykırımı ile şimdiye kadar üzerinde durulmamış olan Kadim Hıristiyan topluluklarının (Süryani, Kildani, Nasturi) bu coğrafyadan silinmesinin belgelerini ortaya koymakta, 1. savaş sırasında Bölgede yaşanan insanlık dramına dikkat çekmektedir.

Kitapta, Soykırım aktörleri olan Osmanlı görevlisi ve bunlarla işbirliği yapan Kürt aşiretleri kadar, bu soykırımı katılmayan Osmanlı görevlileri ile diğer Kürt aşiretleri de titiz bir incelemeyle belirlenmiştir. Bölgedeki katliamların organizasyonuna yardım ve teşvik eden din görevlileri kadar bu drama iştirak etmeyen Hıristiyan toplumunu korumaya çalışan dini önderlere de (bir avuç olsa da) Şeyh Fethullah gibi din adamlarına işaret edilmektedir. Dönemin soykırım aktörleri olan bazı aşiretlerin bu gün korucu aşiretleri olarak ortaya çıkmalarını ve bu aşiretlerin bu günde suçlara bulaşmalarının bir geleneğin devamı olduğunu ifade etmemizde sakınca yoktur (Artuşî, Bucak gibi) .

İncelemede bir avuç Hıristiyan direnişçinin kendilerinden kat be kat üstün Kürt aşiretleriyle takviyeli Osmanlı güçlerine karşı direnişlerine dikkat çekilmesinin yanında, Osmanlının Hıristiyan toplulukların mezhep ayrımlarını kullanarak nasıl birer birer bütün toplulukları izole ederek yok ettiği belgeleriyle birlikte ortaya konmakta, Osmanlının böl ve yönet taktiğini anlayamayan Hıristiyan önderlerin aymazlıkları ve acı sonları belgelenmektedir. Hıristiyan topluluklar Osmanlıya karşı birbirleriyle dayanışma içine girmeyerek teker teker yok edilmişler, dayanışma akıllarına geldiğinde de gerçekleştiremeden coğrafyadan silinmişlerdir.

Dün Osmanlının suç ortaklığına son derece hevesle iştirak edenlerin çok az bir süre geçtikten sonra yok etme mekanizmasının kendilerine döndüğünü görmekte gecikmeyeceklerdir. Bölgede Hıristiyanlar yok edildikten sonra Kürtlere, sıranın kendilerine geldiğini neredeyse daha savaş bitmeden Koçgiri’de Sakallı Nurettin Paşa, O dönemin yeşili Pertev bey ve Topal Osman tarafından derhal anlatılacaktır.

İşbirliğinin boyutlarını tanımlarken; “1.Dünya Savaşında Diyarbakır’da olup bitenler, yaygın ve bilinçli bir işbirlikçi ağını ve ayrıntılı bir plan değilse bile, üst düzeyde bir koordinasyonu gösteren dehşet verici ve sistematik bir özelliğe sahip” (s 252) olduğunu ifade eder. Diyarbakır’da katledilen Hıristiyanların sayısı 200 bindir. İTC’nin Mardin sorumlusu Halil Edip, Diyarbakır valisi Dr. Reşid’i tebrik telgrafında şu sözlerle kutlar; “Sizi tebrik ederim, altı [Ermeni] vilayeti ele geçirerek, Türkistan ve Kafkasya yolunu açtınız.”(253).

Gaunt, Vali Dr. Reşid’in intiharına da kuşku ile yaklaşır: “Savaştan sonra, Reşit insanlığa karşı suç işleme gerekçesiyle hapsedildi. Mahkeme başlamadan, cezaevinden kaçırıldı. Sonra da intihar ettiği söylendi; bu onun için makul bir yoldu, çünkü eğer mahkemede de Bleda’ya verdiği ifadeye benzer bir ifade verecek olsaydı, bu diğer sanıkları da tehlikeye düşürürdü. Zira onlar masum olduklarını iddia ederlerken, sağı solu belli olmayan Reşid, pekala önüne çıkan fırsatı tehlikeli iç düşmanları yok etmeyi emreden vatanseverlik görevinin tüm sorumluluğunu üstüne alabilirdi”(s 255). Gaunt, Dr. Reşid’in ölümü gibi Ömer Naci Bey’in ölümüne de kuşku ile yaklaşmaktadır.

İncelemede, Soykırımda Kürtlerin rolüne ilişkin önemli bilgilere yer verilir. Bedirhanilerin damadı olan Dr. Reşit’in örgütlediği 50’şer kişilik müfrezelerden oluşan acımasızlığıyla ünlü ölüm mangaları Kürt aşiretlerinden derlenmiştir. Bunlar kimi Hamidiye ve aşiret alayları örgütlenmesindeki görevlerinden kimi de dini yobazlıktan ve cehaletten, kimi açgözlülükten, kimileri de suçlarının affedilmesi karşılığında sayıları çok yüksek bir Kürt gücü bu kırımda suç ortaklığını seve seve yaptıkları gibi sayıları çok az kimileri de komşularını canları pahasına korumalarının, Bir kısım Kürtlerin de parasız işgücü ve haremi için bazı Hıristiyan

kadın ve çocukların hayatını kurtardıklarının bilgileri verilir.

Soykırımında Almanların rolüne dair önemli argümanlarla birlikte, Almanların komutasındaki teşkilat-ı mahsusa çetelerinin de bu çatışmalarda kullanılmasına ilişkin önemli belgeler sunmaktadır.(s 295) Çatışmalara katılan Alman topçularından söz edilir: “Sancağa intikal eden iki Alman subayın komuta ettiği büyük bir askeri birlik, Hıristiyan mahallelerin çevresinde topçu bataryaları mevzilendirildi Topçu bombardımanı sonucu bazı binalar tahrip edildi ve askerler mahallelere saldırıya geçti” (s 368) Urfa’daki Ermeni direnişinin kırılması Alman topçu bataryalarının başarısıdır: “Alman askeri danışmanlarının komutasındaki topçu bataryaları Ermeni evlerini top ateşine tutunca, yaşamda kalan direnişçiler teslim olmak zorunda kalmıştı” (s 370).

Ancak Soykırımında İTC dışındaki aktörlerin rolü ve bu suça iştirak etmesi İTC’nin rolünü ve sorumluluğunu azaltmaz. İTC’nin insanlığa karşı işlemiş olduğu bu suçunun savaş sonunda reel-politik gereği cezasız bırakılması ve bu suçluların 2.Jöntürk döneminde ödüllendirilmeleri asıl sorun olarak önümüzde durmaktadır.

Soykırımın bir başka önemli aktörü de düzenli ordu ve Teşkilat-ı Mahsusadır. Balkan Savaşından çok önceleri kurulan ve 15 Ekim 1911 de bir devlet organına dönüşen (s 98) Enver’in gözbebeği Teşkilat-ı Mahsusa’nın, katliamlardaki rolüne, bileşimine ve provokasyonlarına ilişkin Osmanlı subaylarının görüşlerine/günah çıkarmalarına da yer verilir. “Enver Paşa bu serseri gruplara güveniyordu. Kargaşa yaratıp, köyleri yağmaladıklarını biliyordu. Bu grupları bastırmayışı zayıflığından geliyordu. Bu özel teşkilatların tüm üyeleri eşkıyalar, şeyhler, dervişler ve asker kaçaklarıydı. Bu grupların kurulmasına çok karşı çıktık. Ama Enver Paşa’ya ve İTC’nin güçlü adamı Bahaeddin Şakir’e karşı koyamadık.” (s 99)

Soykırımında cihat fetvasının önemine de işaret edilir. Her düzeyde dini kişiler cihat fetvası yayınlarak Hıristiyanlara yönelik kırımı kiteselleştirmişlerdir. (s 103) İTC Merkez-i

Umumi azası Hariciye vekili Halil Bey'in (Menteşe) dediği gibi bu Soykırıma bulaşmamış kişiler çok azdır.

Tehciri Harbiye nezaretinden kurmay subay İsmet'in (İnönü) önerdiğini öğreniyoruz, İsmet'ten Talat'a 2 Mayıs 1915 tarihli çok gizli mesajında: "Bildiğimiz gibi. Van Gölü civarında ve Van 'in içinde, sürekli Ermeni ayaklanmaları tertip eyleyen bir mihrak mevcuttur. Onları bu isyan yuvasından çıkarıp, dağıtmalıyız diye düşünüyorum. Üçüncü Ordu bize 7 Nisan da Ruslar 'ın Müslüman köylüleri neredeyse yarı çıplak sınırlarımızı geçmeye zorladığını bildirdi. Bunu ve söylediğim olayı durdurmak için, şunları söylemek isterim. Ya yukarıda sözü edilen Ermeniler aileleriyle birlikte zorla Rus tarafına gönderilir ya onları Anadolu'nun iç kesimlerine zorla süreriz. Bu alternatiflerden birini seçmeni istiyorum. Eğer herhangi bir güvenlik riski yoksa bu eşkıyaları aileleriyle birlikte isyan alanının dışına gönderip, yerlerine Müslüman halkı yerleştirmeyi tercih ederim".(s 110)İsmet'in Gayrimüslimlerle ilişkisinin çok derine gittiğini anlıyoruz. Bu satırlarla varlık vergisi uygulaması ve 1964 Rum sürgününün açıklaması daha kolaylaşmaktadır. "Dâhiliye Nazırı'ndan İsmet'e gelen yanıt çok daha radikal bir çözüm biçimindeydi. 30 Mayıs 1915'te, Talât 'Savaş Koşulları ve Acil Politik Gereksinmeler Nedeniyle Başka Yerlere İskân Edilen Ermenilerin Yerleştirilmesiyle İlgili Tamim'i yayınladı. Bu tamim en kısa sürede Ermeni sivillerin ıssız Suriye bozkırına ve çöl bölgesine tehcir edilmesini öngörüyordu. İsmet'in telgrafi düşünülerek, iç Anadolu'ya yeniden iskânın bir güvenlik riski oluşturduğuna inanılıyordu. Düzenleme vilayetlerde Dâhiliye Nezareti'ne bağlı özel bir birimin gözetiminde yapılacaktı. Nakil sorumluluğu, aynı zamanda Ermenilerin yaşamlarını da korumak zorunda olan sivil yetkililere bırakılmıştı. Sürgün edilenler, Bağdat demiryoluna en az 25 kilometre mesafedeki yerlere yeniden yerleştirileceklerdi. Orta ve Batı Anadolu'ya yeniden iskân edilmek üzere yola çıkarılan Ermeni siviller, aniden Halep vilayetine yönlendirildi." (s 110-111) Süryani araştırmacılar(2) gayrimüslim askerlerin yok edilmesinde de İsmet'in imzasının olduğunu söylerler; "2 Ağustos 1914 'de eli kanlı, ırkçı-faşist İttihatçılar, yayılmacı-sömürgeci Almanya ile yaptıkları gizli askerlik antlaşmasından sonra, resmi seferberlik ilan ediyor. Bu sıra sömürgeci Osmanlı ülkesinin her yanından asker toplanmaya başlandı. Yas da 20-45 arasındadır. Aynı haftada eli kanlı sağır İsmet (daha sonra İnönü) İttihatçı askeri komutanlarına

şifre telgrafları yolluyordu. Bu şifreli telgraflardan biri, daha sonra genelkurmay başkanı olacak Mareşal Fevzi Çakmak'a çekilir. Şifre telgrafında şu not düşülüyordu: Tüm ülkede seferberlik ilanı ile meşgulüz, denetiminiz altındaki gayri-Müslim askerleri yok edin, onları kayıtlara 'kayıp' olarak geçirin. Bu bir askeri emirdir, hemen yerine getirin. Altında İsmet diye imza geçiliyor." Bu uygulama gayrimüslimlerin askerlikten kaçınmalarını/kaçmalarını(3) daha iyi açıklamaktadır.

Gaunt, Soykırımı gerekçe olarak gösterilen Ruslarla işbirliği içinde olan Gayrimüslimlerin tehciri gerekçesinin dayanaksızlığının altını çizer. "1915 askeri deneyimi gösteriyor ki eğer Rusya bir Ermeni isyanıyla destek bulmayı planlamışsa bu gerçekleşmemiştir."(s 102) Bölgede yaşananlar da ayaklanma hazırlığı içinde oldukları suçlamasının dayanaksızlığını ortaya koymaktadır. Bölgede kitlesel bir direniş çok azdır. Ayaklanma olarak tabir edilen direnişler de aslında bir öz savunmadır ve Osmanlının provokasyonlarından kaynaklanmıştır. "Van'daki ayaklanma Avrupalıların zaferi için taktik olarak planlanmış bir ayaklanmadan çok Ruslar'ın hazırlıksız yakalandığı, Osmanlı yetkililerinin provokasyonlarına yanıtmış gibi gözüküyor. En yakın Rus kuvvetleri o kadar uzaktaydı ki, kuşatılanları kurtarmaları bir ay almıştı. Aynı biçimde, düşmana yardım etmek için ayaklanmakla suçlanan Asurlar da Rus ordusunun girmeye bile tenezzül etmediği izole bir bölgede yaşıyorlardı" (s 103)

Gaunt'un incelemesi bölge tarihi açısından ezberi bozan, ufuk açıcı önemli bir tarihi belgedir.

(1) Gaunt David, Katliamlar, Direniş, Koruyucular: 1. Dünya Savaşında Doğu Anadolu'da Müslüman-Hıristiyan ilişkileri, Türkçesi: Ali Çakıroğlu, Belge Yayınları Ekim 2007.

(2) Jan Betsawoce'un (Stockholm Üniversitesinde suryani arşivi yöneticisi) 19.11.2007 tarihli mektubu

(3) Aslında Müslümanlarda ne kadar kaçak varsa Gayrimüslimlerde de o kadardır. Anacak

politika gereği Gayrimüslimlerdeki kaçaklar abartılmaktadır. (bilgi için:Sait Çetinođlu, Her Türk Asker Dođar(mı) www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=36630)

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>